

DEMOSTHENES OCH DEFAITISTERNA

Av docenten GUDMUND BJÖRCK, Uppsala

Enthält jeder Erfolg in sich eine vernünftige Notwendigkeit, ist jedes Ereignis der Sieg des Logischen oder der »Idee« — dann nur hurtig nieder auf die Kniee und nun die ganze Stufenleiter der »Erfolge« abgeknieet!
(Nietzsche.)

MED Alexander den stores erövringar börjar ett nytt skede i världshistorien. Men beslutet att angripa Perserriket hade fattats redan av hans fader Philip II, och det var denne, som skapat basen för det väldiga företaget genom att rusta den makedoniska staten till en förut osedd slagkraft och lägga Grekland under sin hegemoni. Ett allvarligt hinder hade han emellertid därvid haft att kämpa mot: det athenska riket under Demosthenes' nationella folkledning. Detta hinder bröts slutgiltigt genom makedonernas seger över den athensk-thebanska förbundshären vid Chaironeia år 338 f. Kr.

Demosthenes förlorade alltså spelet. Och för den »pragmatiska» betraktelse, som i händelsernas utgång städse återfinner en oundviklig nödvändighet, måste han rent av te sig som prototypen för den ståndaktige tennsoldaten, som i fåvitsko försöker spärra skeendets kungsväg. Det är icke heller svårt för oss, som ha de följande århundradenas historia för ögonen, att rita i de erforderliga orsakslinjerna bakåt och fylla tiden före vändpunkten med våra efterhandsspådomar: de gammalgrekiska stadsstaterna hade uttömt sina möjligheter, endast det utanför deras krets stående nordliga härkonungadömet var i stånd att samla Hellas' resurser för den universella kulturmission, som väntade o. s. v. Demosthenes visar man till hans plats efter en honnör för hans energi och vältalighet och hans uppriktiga ehuru alltför trånga fosterlandskärllek; den politiska miljön i Athen får kanske i någon mån ursäka denna föråldrade »lokalpatriotism».

En historietolkning av denna skola får i allmänhet lätt över sig ett tycke av ödesmysticism och apologetik för fakta. När den tillämpas på brytningsåren mellan klassisk och hellenistisk tid, lämnar den i varje fall åskådaren inför många öppna frågor. Är t. ex. en demokrati som den athenska, som väl ibland icke förtjä-

nade bättre namn än pöbelvälde, men som dock endast krävde en betydande ledare för att åter bli funktionsduglig, är en sådan demokrati principiellt ur stånd att finna en varaktigare återvändo och reformera sig av egen inre kraft? Hade en grekisk allians, sådan den skymtade strax före Chaironeia, verkligen icke haft några utsikter att vinna stadga och rida ut kommande stormar? Och var ej å andra sidan den makedoniska makten helt beroende av den irrationella faktor, som hette Philips snille? Finns det kanhända slutligen historiska ögonblick, då, som grekerna plögade uttrycka sig, allt balanserar på en rakklingas egg?

Demosthenes själv och hans anhängare tänkte åtminstone så ännu efter avgörandet, samtidigt som de voro klart medvetna om, att en ny epok höll på att förvandla hela deras värld. Och även det athenska folket fick, tack vare de egendomliga formerna i sitt statsliv, många år efter nederlaget tillfälle att offentligen fastslå sin mening om den politik, som förts.

Icke långt efter Chaironeia — som ej medförde ockupation av Athen — hade en nationell politiker väckt förslag om att Demosthenes skulle erhålla en gyllene krans för medborgerlig förtjänst. Motpartiet stämde förslagsställaren för olagligt yrkande, och beslutet måste suspenderas i väntan på processens utgång. Först år 330 kom emellertid omsider målet före i den athenska folkdomstolen, redan från början betraktat som en storpolitisk slutuppgörelse.

Utgången är bekant. Athenarna vägrade att desavouera sin ledare, och käromålet avvisades med så överväldigande majoritet, att anklagaren, Aischines, för alltid måste lämna Athen. Folket ångrade sig alltså lika litet som statsmannen. Demosthenes formulerar denna ståndpunkt på ett ställe i sitt tal »Om kransen», med vilket han uppträdde till svarandens stöd: »Om det, som skulle hända, hade legat uppenbart för var man och alla hade vetat om det i förväg och du, Aischines, som i verkligheten inte öppnade munnen, hade förutsagt det med rop och högljudda protester, inte ens då hade Athen bort avstå från sitt uppsåt, om vi över huvud taget frågat efter fädernas ära och framtidens dom. Nu framstår vi som de som misslyckats, vilket är alla människors gemensamma lott, när gud så vill. Men i motsatt fall hade vi, som först gjort anspråk på att leda de andra städerna och sedan skulle ha vikit från denna plats för Philip, blivit beskyllda för att ha förrått allas sak.»

Det vore emellertid ett stort misstag att tro, att Demosthenes och hans meningsfränder år 338 betraktade det väpnade motståndet som ett *quand même*, en akt av nationell bravur. Icke blott att Athens ära för dem var ett mycket mer handfast begrepp än så, utan detta begrepp var också på det närmaste knutet till hoppet om fädernestadens storhet och makt. Och ända till slutet på sin långa politiska kamp hävdade Demosthenes envetet den åsikten, att de reala möjligheterna att hejda makedonens framträngande funnos, om grekerna blott kunde besluta sig för att utnyttja dem. Ännu i talet om kransen heter det: »Om det hade uppträtt en enda man sådan som jag i varje grekisk stad, eller rättare om bara Thessalien haft en enda och Arkadien en enda man av mitt tänkesätt, så skulle inga greker vare sig utanför eller innanför Thermopyle lida under de nuvarande olyckorna, utan fria och oberoende skulle de i fullkomlig trygghet leva lyckligt i sina fädernesland.»

Det må nu vara litet lönt för oss att spekulera om vad som kunnat ske. Men det har ett visst intresse att se, hur å andra sidan en alltför djup vördnad för vad som faktiskt skett kan förvända blicken: Demosthenes' vedersakare »fingo rätt av historien». Då kräver systematiken, att de också voro de verkliga statsmännen; en senare tids omvärderings- och Ehrenrettungsmani understödjer ytterligare detta felslut. På så sätt får Aischines, käranden i kransprocessen och Demosthenes' huvudmotståndare, rangen av en märklig historisk gestalt.

Verkligheten visar en annan bild. Den beskyllning för besticklighet, som riktades mot Aischines, må visserligen gälla för vad den kan: dylika tillvitelser hörde till den stående arsenalen i tidens inrikespolitiska strider, just emedan korruptionen var så starkt utbredd. I detta fall kan anklagelsen dock lika gärna ha varit ogrundad. Kung Philip visste bättre än de allra flesta, hur man köpte förrädare exempelvis för att öppna en stadspart någon nermörk natt, men han var alldeles för klok för att köpa en vara, som ändå var disponibel för hans syften och endast kunde förlora i användbarhet genom kontant mellangift. Och Aischines var efter allt att döma en lättrogen konjunkturpolitiker med kortaste sikt, som i sinom tid måste bli kapitulationens man. Att han var juridiskt hederlig, är däremot ganska troligt.

Aischines behöver ingalunda dömas ohörd, ty vi ha i behåll bl. a. hans stora anklagelsetal i rättegången om kransen. Och det

är ett mycket torftigt dokument, blottat på alla politiska idéer. När Demosthenes i en passus, som skall citeras nedan, skildrar, hur kung Philip tar sig rollen av beskyddare åt oraklet i Delphi och genom att locka de andra garantstaterna, de s. k. amphiktyonerna, till ett »heligt krig» skaffar sin här tillträde till det centrala Grekland, så är hans redogörelse för förloppet visserligen ingen objektiv historieskrivning. Bl. a. framställer han det som solklart, att Aischines, athenarnas sändebud i Delphi, var mutad av Philip; vi ha nyss berört denna stående anklagelsepunkt. Men vad har Aischines själv att säga i saken? Under hans berättelse sönderfaller den i planlösa episoder. Han ordar vitt och brett om de urmodiga delphiska sakralservitutens helgd — men inte är det han, Aischines, som öppnat vägen för makedonerna, tillägger han ängsligt, bevara oss väl! Icke dess mindre är han i stånd att längre fram förklara på tal om Alexanders segrar: »Vi ser, hur samma makt, som befriade helgedomen i Delphi, även aktats värdig väldet över Persien.» Till denna gudsnådighet föga sig stilenligt de salvelsefulla uttrycken av omtanke om de demokratiska formerna. Talaren försöker nämligen uppbåda den skugg-rädsla, som var en av de antika folkstyrenas ödesdigraste skötesynder. Men denna gång visade det athenska folket ingen tacksamhet för vare sig det religiösa eller det demokratiska nitet.

När avgörandet föll vid Chaironeia, hade Demosthenes och Philip av Makedonien redan i tio år stått emot varandra som protagonisterna i det oavbrutna diplomatiska och militära spelet om Greklands frihet och följt varandras rörelser med nyfiket intresse och motvillig beundran. Demosthenes tröttnar ej att i folkförsamlingen frammana för sina landsmän bilden av den rastlöst verksamme, aldrig rådvillige monarken, som icke tvekade att våga livet för sitt rikets storhet. Han uppehåller sig emellertid också gärna vid vissa drag i konungens levnadssätt och personliga smak, som menas göra Philip föga skickad till härskare över äkta greker. En del ytterligare informationer, som han meddelar athenarna, om inre motsättningar i Makedonien och missförhållanden i den kungliga hirden, ha ett starkt tycke av fromma önskedrömmar. Vad Demosthenes däremot går förbi, är den personliga tjuskraften, umgängsamheten och den snarfyndiga humorn, vilka i sin mån förklara de segrar, som Philip hembar utan svärdsdrag. Tillsammans med en överlägsen organisatorisk duglighet, en hän-

synslös diplomatisk förslagenhet och personlig tapperhet göra dessa egenskaper Alexander den stores fader till en av världshistoriens markantaste karaktärer.

Bredvid en dylik hövdingagestalt har Demosthenes, »morsgripen» och »vattendrinkaren», icke så lätt att göra sig gällande. Hans privata människa sätter knappast inbillningen i rörelse. Men till gengäld lever en mäktig intelligens och en lidelsefull vilja så mycket intensivare i de politiska talen, där personligheten restlöst tycks ha kommit till uttryck.

Dessa demostheniska tal ha för åtskilliga västerländska politiker varit något av detsamma som Caesars eller Gustav Adolfs fälttåg för strategerna. Främst har man väl beundrat den fasta, målmedvetna sakligheten (resp. förmågan att ge intryck av saklighet) i argumenteringarna, och Demosthenes själv hyste heller inga låga tankar om sin pedagogiska talang: »Hör uppmärksamt på mig, så kommer ni på en liten stund att bli mycket bättre hemma i storpolitiska ting för framtiden.»

Den senare antiken såg i Demosthenes framför allt en mästare i språklig konst. Den sidan av hans verk skall icke närmare beröras här. Naturligtvis var det ingalunda talarens syfte att skapa föredömliga attiska prosastycken utan att få folkförsamlingen eller folkdomstolen att rösta efter sitt sinne. Men för att fånga dessa åhörare krävdes delvis andra medel än de, som sentida kolleger använde. Athenarna fordrade det rena och stringenta språkliga uttrycket för en tanke, och de tjusades av ordens konstfulla vävnad och meningarnas rika, svepande fall. Mycket av det, som vi anse särskilt effektivt, saknas däremot hos Demosthenes och de andra attiska »retorererna». Det gäller först och främst om »stämmningsmättade» högtidliga ord och »vackra bilder»; men även de mer eller mindre drastiska »målande» vändningarna och liknelserna nyttjas sparsamt.

Denna granntyckthet i bruket av de språkliga konstmedlen gör, att ett sådant tal blir minst lika vanskligt att återge som ett diktverk. Varje försök till översättning glider över i en parafra. Låt oss trots detta höra ytterligare några Demosthenes-citat och då först den ovan omnämnda redogörelsen för förvecklingarna kring Delphi.

»Det gick inte för Philip att få slut på kriget mot er, athenare, med mindre han lyckades göra thebanerna och thessalerna till era fiender. Och fastän era generaler förde kriget mot honom på ett jämmerligt sätt, led han likväl ett enormt avbräck genom kri-

get som sådant och kaperierna. Ty varken kunde något av landets produkter utföras eller de varor, han behövde, införas. På den tiden var han inte överlägsen oss till sjöss, och å andra sidan hade han ingen möjlighet att uppnå Attika landvägen, om varken thessalerna ville förena sig med honom eller thebanerna bevilja genommarsch. Om han nu med hänvisning till sin egen fiendskap sökte vinna dessa för ett angrepp på oss, trodde han inte någon skulle lyssna på honom. Men om han toge sig an deras gemensamma angelägenheter och så valdes till överbefälhavare, hoppades han lättare med lock och pock nå sina syften. Vad tar han sig alltså för? Jo, se bara, så skickligt! Han beslutar att ställa till med ett heligt krig åt amfiktyonerna. Ty då skulle han snart komma att behövas, tänkte han. Men om nu initiativet härtill komme antingen från något av hans egna sändebud eller från hans allierade, ansåg han, att saken skulle verka misstänkt och thebanerna och thessalerna och alla de andra bli på sin vakt. Om däremot förslagsställaren vore athenare, skickad av er, hans motståndare, skulle sammanhanget bekvämt kunna döljas — som ju också skedde. Hur åstadkom han då detta? Han lejde denne här Aischines!»

Till den delphiske Apollons anspråk ställer sig Demosthenes alltså avvisande, och samma strävt realpolitiska hållning intar han, varje gång ovidkommande motiv, t. ex. nationella antipatier, hota att förrycka huvudlinjerna: »Inte var det för deras förträfflighets skull, som ni på sin tid räddade spartanerna, lika litet som dessa fördömda euboier och många andra, utan därför att det låg i Athens intresse, att de inte gick under.»

De inre politiska problem, som Demosthenes framför allt brottades med, voro det demokratiska styrelsesättets vanskligheter och förräderiet på den inre fronten. Gång på gång ställer han oföretagsamheten och det myckna pratandet, bekvämheten och understödstarandan i Athen i motsats mot kung Philips otröttliga handlingskraft. »Kräv av mig full redovisning», heter det i kranstalet, »för vad en politiker kan ställas till ansvar för! Jag drar mig inte undan. Vad är då detta? Jo, han skall kunna se händelserna i deras första begynnelse, vara framsynt och varsko de andra. Det har jag gjort. Och vidare, den långsamhet, tvekan, okunnighet och split, som är ofrånkomliga demokratiska svagheter och vidlåder alla fristater, dem skall han för var gång inskränka till det minsta möjliga.»

På ett annat ställe i samma tal heter det om de köpta förrädarna, att deras kunglige uppdragsgivare stöter dem ifrån sig med misstro och förakt, så snart de fullgjort sin tjänst: han känner bäst deras lumpenhet. Denna tanke förs vidare på ett överraskande sätt: »Den som ivrigast vakar över sitt fädernesland och kraftigast uppträder mot dess inre fiender, han förser er, Aischines, som tagit anställning som förrädare, med något att få mutor för, och tack vare folket här och dem, som står era planer emot, är ni välbehållna och fortfarande i tjänst. Ty hade ni fått hållas, skulle ni nu för länge sedan vara döda män.»

I det tredje av talen mot Philip (»filippikerna») har Demosthenes skildrat, hur de makedonienvänliga partigångarna spelade den ena grekiska staden efter den andra i händerna på konungen. »Men vad är då orsaken», fortsätter han, »det må ni väl undra, till att invånarna både i Olynthos, i Eretria och i Oreos hellre lyssnade till dem, som talade i Philips intresse, än i deras eget? Samma som hos oss, nämligen att de, som talar för den goda saken, ibland, om de också aldrig så gärna ville, inte har någonting enda att komma med, som det är angenämt att höra. Ty de måste tänka på, hur situationen skall kunna redas upp. Men mot sidan säger sådant, som faller på läppen, och tjänar just därmed också Philips intressen.» — »Och dock», tillfogar talaren med dyster klarsyn, »många eftergifter, och de sista, har folken inte gjort på detta sätt av bekvämhet eller på grund av bristande insikt, utan de böjde sig medvetet för makten, då de ansåg det slutliga nederlaget beseglade.»

Och till sist, längre fram i samma tal, stycket om den för sena ångern, avslutat med en av Demosthenes' få utförda liknelser: »Ömkligt är det att efteråt säga: 'Vem hade kunnat tro, att det skulle gå så? Då hade man naturligtvis bort göra det och det och låta bli det och det.' Ja, mycket torde olynthierna ha att säga nu av den art, att, om de hade förutsett det då, så hade de inte behövt gå under. Mycket kunde väl också invånarna i Oreos berätta, mycket phokerna och mycket varje annat folk, som gått under. Men vad hjälper dem det? Så länge skutan flyter, hon må vara stor eller liten, så länge bör matros och styrman och varenda själ ombord göra sitt bästa och passa på, så att ingen vare sig med eller utan avsikt seglar henne i kvav. Men när sjön står över däck, då är mödan fåfång.»